

մութիւնն և ոչ թերեւս օտարաց յայսմ՝ Աշոտոյ համեմատ մը գտնեն. և եթէ սրբազան զարմանք մը բերէ պարսկն այն՝ ի գլուխ 12 տարեկան արքային Սոզոմոնի, սրբազան և սիրելի սխրանք ըլլայ ինձ և քեզ, Հայկակ, քաջա այս ոսկի խառնեալ յարծաթ ալիս գրեթէ 70ամեան գլխոյ արքային Աշոտոյ. կարծեմ ոչ դը յաննախանձ զգաստից, որ ազգէ այլ ըլլայ, կըրնայ ուրանալ մեր Բագրատունւոյն փառքը, և մեզի ընկած պարծանքը: Այս յիշատակիս հետ անգամ մ'այլ յիշենք այս հայրենեաց հօր երախտագէտ որդւոց մեծագով և ազնուախոհ մտածութիւնն, որ անոր բազմամեայ անձնանուէր խնամոց արտաքին ցոյց փոխարինի տալ մտածեցին և յաջողեցան՝ զթագն Հայոց միազը խոսթան. և թերեւս յետ աւուրց Ս. Տրդատայ այս առաջին անգամ միասիրտ և միաբերան իշխանք զանազան աշխարհաց և գաւառաց Հայոց՝ կանչեցին և գրեցին Աստուծոյ հազար կամ Աստուծոյ հազար քաղաւոր մեր. և նա գրեց իր հրովարտակաց և պարգեւադրաց տակ ոսկի կնքոյն քով՝ Աշոտ Բագրատունի քաղաւոր Հայոց¹: Բայց աւելի քան զայս ոսկի կնիքներն և պսակներն, աւելի քան Յունաց կայսրէն զրկած թագն և երեքկրկին ոսկէկնիքն², աւելի քան զայն հարուստ ընծաներն՝ զոր թագաւորն ընդունեցաւ, և զոր կրկնապատիկ տուաւ և զրկեց մերձաւորաց և հեռաւորաց, աւելի քան զիշխանաց և ժողովրդոց իրեն ցուցած մեծարանքն և հը պատակութիւն, աւելի քան զզօրաց զինաշարժութիւնն, ռամկաց հանդէսն, աւելի քան զպատերազմական, քաղա-

քական և եկեղեցական փողոց և երաշխտութեանց ձայնակցութիւնն, քան զայս ամէնքն աւելի հաճոյական էր տեսնել զԱշոտ յարքունիան Շիրակաւանի, ի մէջ բազմասերունդ ընտանեացն, եղբարց, որդւոց և թոռանց, փեսայից և հարսանց, հին Հայկազանց և Եբրայեցւոց ջովգլուխ նահապետի մը պէս. տեսանել զարի արքայն Աշոտ ի գահաւորակի իւրում, որոյ սինք արծաթիք, կոնքն ոսկի, ձեղուն ծիրանի և մէջ նորա ականակապ, տարածեալ սէրն (բանուածք բաստեռանն) ի դստերացն թորգոմայ. — տեսնել այն հայրական և որդեկան գորովն ու խանդավառանքն, կտրիճներուն թափ թափ և շուտ շուտ շարժիլն, փափուկներուն հեզիկ նազելն. և այդ կայտառ ու պայծառ թիթեռնանման թռուռիկներուն վեր վեր ցատքտելն, պապուն վիզը պլլելիլն, ու թեթիկ թափիկներով՝ թագին դեռ իրենց անծանօթ ծանրութիւնը կշռելն, և մատիկնին մէկ մը անոր զարգերուն մէջ մէկ մը անկէ փայլուն ալեաց մէջ մտցընելն: Աստուածասէր և ընտելասէր տանուտէր նահապետ մը թագաւորական փառք պերճացեալ, արդարեւ այս է գոհարակապ ոսկի մատանին: Երանի... այնպիսի մատնին ի մատն հագնողին՝ թէ պագնողին:

Շարունակի

Հ. Ղ. Վ. Ա.

Ա. Ղ. Ա. Ի. Ն. Ի

թ.

Այն միջոցին դեռ Օրսոյ և Աղաւնի ճամբանին առաջ կը տանէին: Առջի բերան ձիերնին վազցուցած ատեննին չկրցան իրարու հետ խօսիլ. բայց երբ զառիվայրերէ ելլելու միջոցը կենդանիները կամաց կը քալցընէին, Այաչիոյ թողուցած բարեկամներնուն վրայ

1. Յանուն Աշոտոյ գրուածք դեռ ծանօթ չէ մեզի, բայց կան մնան դեռ իր որդւոյն Սմբատայ ստորագրութիւնն այս օրինակաւ գրողմած յամի 906. և մեծամեծ իշխանաց Սիւնեաց և Արծրունեաց ստորագրութիւնքն՝ կոչելով զնա Խագառն Բեր:

2. Վասն զի կայսրն բաց յամիրապետէն ուրիշ ամենայն արեւմտեան և արեւելեան թագաւորաց և իշխանաց և սրբազան հայրապետին՝ միակ կամ կրկին ոսկի գրամաշափ կնքով խաւրեր թուղթ, միայն մեր թագաւորաց անոնցմէ մեծ եռասպատիկ կնիք կու գնէր:

խօսք կը բանային։ Աղանի գովեստով կը խօսէր Լիւդիոյ շնորհալի կերպին վրայ . ետքը հազարապետին հարուստ ըլլալն ուզեց իմանալ, և թէ արդեօք Լիւդիա իր միածին աղջիկն էր։ Ինծի անանկ կ'երևայ, կը զուրցէր Աղանի, թէ սըր Նէվիլ շատ գութ ունի վրադ... — Օրսոյ լուռ կեցաւ — ... մեր ազգաւ տոհմն ալ ատենօք հարուստ է եղեր, այսօրուան օրս ալ նշանաւորներէն մէկն է կղզւոյս մէջ։ Ազնուականութիւնը՝ գաւառաւ ցեղերուն մէջ միայն մնացած է հիմա. և մենք հնազոյններէն մէկն ենք։ Գիտե՞ս, Օրսոյ . թէ որ ես քու տեղը ըլլայի, չիտկէ չիտակ Լիւդիան կը խընդրէի հօրմէն հարսնութեան. (Օրսոյ ուսերը թօթվեց)։ Իրեն օժտովը ֆալսեղ-դայի անտառը կը գնէի և մեր բնակութեան մօտ եղած այգիները, և տաշած քարէ ալ աղուոր տուն մը կը շինէի։

— Խենթեցեր ես, Աղանի, պատասխանեց Օրսոյ՝ ձին վազըրնելով։

Այս կերպ խօսակցութեամբ շատ մը ճամբայ ընելէն վերջը, գեղ մը հասան Պոգոնեանոյի մօտ, ուր ուզեցին ճաշել և գիշերն անցընել բարեկամի մը տուն։ Մեծ մարդասիրութեամբ ընդունուեցան. Գորսիգացոյ հիւրասիրութիւնն սղէկ ճանշնալու համար՝ պէտք է փորձով տեսնել։ Երկրորդ օրը բարեկամին հետերնին ընկերեց փարսախ մը տեղ. և բաժնուելու ատենը

— Կը տեսնա՞ս, ըսաւ Օրսոյի, սա անտառն և մաքրին. մարդ մը՝ թէ որ ձախորդ գործողութիւն մը ըրած ըլլայ՝ տասը տարի հանգիստ անոնց մէջ կրնայ պահուրտիլ ու ազատիլ զինուորաց ձեռքէն։ Այս անտառները կ'երթան կըմիաւնան վիցցավոնայի անտառին հետ. և թէ որ պահուրտողը բարեկամներ ունենայ Պոգոնեանոյի կամ շրջակայից մէջ, իր կենաց ամէն պիտոյքը կը գըտնայ։ Ինչ գեղեցիկ հրացան ունիս. անշուշտ շատ հեռուն կը նետէ ասիկայ. ես կարծեմ որ կինճէն զատ ուրիշ բան ալ կրնաս սպաննել ասով։

Յետոյ գրկախառն համբուրիւ բաժնուեցան իրարմէ. և իւրաքանչիւրն իր

ճամբան գնաց։ Մեր ճանապարհորդքը մօտեցան Բիէդրանէրայի, և երբ նեղ կիրճէ մը պիտի անցնէին, եօթը ութը հոգի տեսան հրացաններով զինեալ, ուրոնցմէ մէկ երկուքը քարերու վրայ նըստեր էին, այլը խոտին վրայ պառկեր, իսկ մնացածները ոտքի վրայ և պահպանութեան հետ կ'երևային. ձիերնին ալ իրենցմէ քիչ հեռու կ'արածէին։ Աղանի պզտի դիտակով մը զննելէն վերջը,

— Մեր մարդիկն են, աղաղակեց ուրախութեամբ. Բիէրուչիոյ ճիշդ կատարեր է առած հրամանը։

— Ո՞ր մեր մարդիկը։

— Մեր հովիւներն են. երկու օր առաջ Բիէրուչիոն զրկեցի որ երթայ ժողվէ այս կտրիճներն, որպէս զի քեզի ընկերեն մինչև տուն. որովհետև չվայլեր որ առանց բազմութեան մոնաս Բիէդրանէրա. թող որ Պարրիչինինբուուն ձեռքէն ամէն բան կու գայ։

— Աղանի, ըսաւ Օրսոյ խստութեամբ, ես քանի հեղ զուրցեցի որ Պարրիչինիներուն և քու անհիմն կասկածներուդ վրայ չխօսիս հետս։ Ես չեմ ուզեր ծիծաղելի ըլլալ ասանկ դատարկ մարդկանց խմբի մը հետ տունս մտնալով. և կը զարմանամ ինչպէս ժողվեր ես զատնք առանց ինծի իմաց տալու։

— Եղբայր իմ, մոռցեր ես հայրենիքդ. ինծի կ'իյնայ վրադ հսկելն երբոր դու անխոհեմութեամբ վտանգի մէջ կը գնես անձդ. ինչ որ ըրի՝ պէտք էր ըրած ըլլայի։

Նոյն միջոցին հովիւները տեսան զիրենք, և ձիերնին հեծնալով՝ իրենց ընդառաջ ինչան կայծակի պէս։

— Կեցցէ՛ Օրս՝ Անտոն, պոռաց առոյգ ծերունի մը ճերմակ մօրուքով, որ գորսիգացի չուխայէ կնգղաւոր վերարկու մը առած էր վրան՝ իր այծերուն մորթէն աւելի հաստ։ Ճիշդ հօրը կը նմանի. միայն աւելի բարձրահասակ և աւելի զօրաւոր է։ Ինչ ընտիր հրացան. այս հրացանին վրայ պիտի խօսուի, Օրս՝ Անտոն։

— Կեցցէ՛ Օրս՝ Անտոն, աղաղակեցին

ամէնքը միաբերան։ Գիտէինք որ վերջապէս կու գայ ինքը հոս։

— Ա՛հ, Օրս՝ Անտոն, զուրցեց աղիւսի գունով յաղթանգամ հովիւ մը, ինչ ուրախութիւն պիտի զգար հայրդ թէ որ հիմա հոս ըլլար գրեզ ընդունելու։ Ազնիւ անձ էր. դու այսօր զինքը տեսած կ'ըլլայիր՝ թէ որ խօսքիս մտիկ ըրած ըլլար, թէ որ թող տուած ըլլար որ ձիուտիչէի բանը լմնցընեմ... կրտրիճ մարդը մտիկ չըրաւ ինծի. բայց հիմա աղէկ իմացած է որ ես իրաւունք ունէի անանկ խօսելու։

— Բան մը չէ, պատասխանեց ծերունին. ուրիշ փնաս մը չկայ՝ բայց եթէ քիչ մը աւելի սպասած կ'ըլլայ ձիուտիչէն։

— Կեցցէ՛ Օրս՝ Անտոն, պոռացին դարձեալ ամէնքը միաբան և տասը տասուերկու հրացան պարպուեցան։

Օրսոյ առջի բերան չկրցաւ բերանը բանալ բազմութեան մէջ, որ չորս կողմէն առեր էին և ամէնքը մի և նոյն միջոցին խօսելով՝ ձեռքը կ'ուզէին թօթվել։ Վերջապէս հրամայողական և սաստող կերպով մը

— Բարեկամք, ըսաւ, շնորհակալ եմ ձեր՝ իմ և հօրս վրայ ցըցուցած սիրոյն. բայց չեմ ուզեր որ մէկը ինծի խորհուրդ տայ. ես գիտեմ ընելիքս։

— Իրաւունք ունի, իրաւունք ունի, գոչեցին հովիւները։ Բաւական է գիտնաս որ մենք քուկդ ենք։

— Գիտեմ. բայց հիմա մարդու պէտք չունիմ, որովհետեւ տունս վտանգի մէջ չէ։ Ձեզ տեսնեմ, ելէք ձեր այծերուն գացէք. ես Բիէդրանէրայի ճամբան գիտեմ, առաջնորդի պէտք չունիմ։

— Բնաւ մի վախնար, Օրս՝ Անտոն, ըսաւ ծերունին. աւուրք այսօր չեն համարձակիր երևնալու. մուկը կը վազէ ծակը կը մանայ՝ երբոր կատուն դուրս կ'ելլէ։

— Կատու դու ես, ճերմակ մօրուք, պատասխանեց Օրսոյ։ Ի՛նչ է անունդ։

— Ի՛նչ, չեն ճանչնար զիս, որ այնչափ անգամ խածնող ջորւոյս վրայ առեր եմ գրեզ։ Միտքդ չի գար Բոլոյ կրիֆֆոն. կտրիճ մարդ է, ինչպէս կը տեսնես, և

հոգւով ու մարմնով տէլլա Ռէպպիաներուն հետ է։ Երբոր հրացանդ խօսի օր մը, խօսք մը զուրցէ՝ ձեռքի ծեր հրացանս, որ իր տիրոջն հասակակից է, լուռ չկենար. ապահով եղիր, Օրս՝ Անտոն։

— Աղէկ, աղէկ. բայց հիմա գացէք ու թող տուէք որ մենք ճամբանիս շարունակենք։

Վերջապէս հովիւներն հեռացան, բայց մերթ ընդ մերթ ճամբուն բարձր տեղերը կանկ կ'առնէին նայելու համար թէ արդեօք դարանի նստողներ կային, և միշտ կը ջանային Օրսոյի և իր քրոջը մօտ ըլլալու, որպէս զի պէտք եղած առտեն օգնութեան հասնին։ Եւ ծերունին Բոլոյ կրիֆֆոյ կ'ըսէր ընկերացը. Ես հասկըցայ Օրսոյի միտքը. մտքի դրածը չուզեր ըսել. բայց անշուշտ պիտի ընէ։ Բոլորովին հօրն ելած է։ Ես խօսք կու տամ որ ամիս մը չերթար՝ գեղապետին մօրթէն տիկ մը կրնայ չինուիլ։

Ասանկով Օրսոյ տէլլա Ռէպպիա մը տաւ իր գեղն և հասաւ իր գաղտնալ հարց հին տունը։ Տէլլա Ռէպպիաներուն կողմնակիցները, որ երկայն ատենէ ՚ի վեր անգլուխ մնացած էին, բազմութեամբ ընդառաջ եկեր էին, և գեղին բնակիչներէն անոնք՝ որ չէզոք էին՝ դրունքնուն առջևը կեցած, անոր անցնելը տեսնալ կ'ուզէին. իսկ Պարրիչինները տուններնին քաշուած՝ վանդակափեղկերուն մէջէն կը նայէին։

Բիէդրանէրա գեղը անկանոն ձևով չինուած է, ինչպէս Գորսիգայի բոլոր գեղերը. տներն ասդիս անդին ցրուած են պզտի սարահարթի մը վրայ։ Գեղին մէջտեղը մեծ կաղնի ծառ մը բարձրացած է. քովը կրանիտեայ աղբիւր մը, ուր փայտեայ խողովակով մօտիկ ակունքէ մը ջուր կու գայ։ Այս հասարակաց օգտակար շինուածքը տէլլա Ռէպպիաներուն ու Պարրիչիններուն արգիւնքն է. բայց ասով չկարծուի որ ատենօք այս երկու ցեղերուն մէջ սէր և խաղաղութիւն կը տիրէ եղեր. ընդ հակառակն՝ նախանձու պատճառաւ ըրած են այս բանս։ Տէլլա Ռէպպիա հազարապետը

պզտի գումար մը զրամոյ զրկեր էր գիւղական բարեկարգութեան գլխաւորաց աղբիւրի մը շինութեանն համար. առ տեսնելով Պարրիչինի փաստարանն ինքն ալ ստակ զրկեց, և երկուքին նախանձորդութենէն օգուտը Բիէզրանէրայի եղաւ: Կաղնիին և աղբիւրին քով դատարկ տեղ մը կայ՝ զոր հրապարակ կը կոչեն, ուր պարապորդները կը ժողվուն իրիկուան դէմ. երբեմն թուղթ կը խաղացուի հոն, և տարին անգամ մը՝ բարեկենդանի մէջ՝ պար կը բռնեն: Հրապարակին երկու ծայրերը մէյմէկ կրանիտեայ շէնք կայ՝ աւելի բարձր քան թէ լայն. և են տէլլա Ռէպպիաներուն և Պարրիչինիներուն աշտարակները: Ճարտարապետութիւննին նոյն, բարձրութիւննին ալ նոյն, որով կը տեսնուի որ բաղդն ինչուան այն ատեն հաւասար բռնած էր երկու ազգատոհմերը:

Գէշ չըլլար կարծեմ բացատրելը թէ ինչ են այս աշտարակ ըսուածները: Քառակուսի շէնք մ'է՝ զրեթէ քառասուն ոտք բարձրութեամբ. դուռը նեղ է և հոգէն ութը բարձրութեամբ, ուր շիտակ սանդղէ մը կ'ելլըցուի: Դրան վրայ դուռն ելած պատուհան մը կայ, որուն տակէն ծակ մը բացուած է. ան ծակէն առանց վտանգի՝ ներս գալ ու զող թշնամի մը կրնայ սպաննուիլ: Պատուհանին և դրան միջոցին վրայ երկու վահանակ կայ, որոնցմէ մէկուն վրայ ատենըք ճենովայի խաչը քանդակուած էր. իսկ մէկալին վրայ տանտէր ազգատոհմին կնիքը կը տեսնուի: Պատուհանին շրջանակին և վահանակներուն վրայ հրացանի գնտակներու հետքեր կային. այս պարագայն ալ գիտնալէն վերջը՝ Գորսիգայի միջին դարու բնակարանի մը գաղափարն առած կ'ըլլայ ընթերցողը: Մոռցայ ըսելու որ բնակութեան շէնքերն ալ աշտարակներուն հետ միացած կ'ըլլան, և երբեմն ներքին հաղորդակցութիւն ունին:

Տէլլա Ռէպպիաներուն աշտարակն ու տունը Բիէզրանէրայի հրապարակին հիւսիսային կողմը բռնած են. իսկ Պարրիչինիներուն աշտարակն ու տունը՝

հարաւային կողմը: Հիւսիսային կողմին աշտարակէն մինչև աղբիւրը՝ տէլլա Ռէպպիաներուն ճեմեղքն է, իսկ գիւմացի կողմը Պարրիչինիցեղին: Հազարապետին կնոջ թաղմանէն ետքը՝ ոչ երբէք երկու ազգատոհմից անձիւքներէն մէկը մէկալ ցեղին ճեմեղեաց վրայ տեսնուեր էր: Օրսոյ շիտակ երթալ ուզելով՝ գեղապետին տանն առջևէն պիտի անցնէր. բայց Աղաւնի իմաց տուաւ և բռնադատեց որ նեղ փողոց մը մտնան, որպէս զի չստիպուին հրապարակէն անցնիլ տուն մտնելու համար:

— Ինչո՞ւ համար նեղութիւն պիտի քաշեմ, պատասխանեց Օրսոյ. հրապարակն ամենուն չէ: — Ըսաւ և ձին առաջ քշեց:

— Կտրի՞ճ սիրտ, ըսաւ ինքնիրեն Աղաւնի: . . . Ո՛վ հայր իմ, վրէժդ պիտի առնուի:

Հրապարակն որ հասան, Աղաւնի Պարրիչինիներուն տանն ու եղբօրը մէջ անցաւ, և միշտ աչքը տնկած կը նայէր թշնամեաց պատուհաններուն վրայ: Տեսաւ որ պատնիշով ամրացուցեր էին, և պատուհաններուն վարի կողմը մեծ կոճղերով զոցելով՝ վերերէն նեղ ծակեր բացեր էին, որպէս զի եթէ յարձակմունք ըլլայ վրանին՝ կարենան ապահովութեամբ յարձակողներուն վրայ հրացան պարպել:

— Վատ մարդիկ, ըսաւ Աղաւնի: Տես, եղբայր իմ, սկսեր են ներս քաշուիլ. բայց օր մը պէտք է դուռն ելլեն:

Օրսոյի՝ հրապարակին հարաւային կողմէն անցնիլը մեծ տպաւորութիւն ըրաւ Բիէզրանէրայի բնակչաց վրայ, և յանդգնութիւն սեպուեցաւ: Չէզոք կեցողներուն համար մեծ խօսակցութեան նիւթ մը եղաւ այս բանս՝ իրիկունը կաղնի ծառին տակ ժողվուած ատեննին: — Աղէկ որ, կ'ըսէին, Պարրիչինիին տըղաքը հոս չէին. չէ նէ՛ անոնք հօրերուն պէս համբերող չեն, և թերեւ իրենց թշնամոյն յանդգնութիւնը կը պատժէին նոյն միջոցին: — Միտքերնիդ պահեցէք, տղաք, ինչ որ ձեզի հիմա պիտի ըսեմ, զուրցեց ծերուն մէկն որ

գեղին պատգամն էր . այսօր Աղաւնիի դէմքը դիտեցի . անոր գլխուն մէջ բան մը կը պտըտի : Օդուն մէջ վառօդի հոտեր կ'առնեմ . քիչ ատենէն սպանդանոցի միս աժան գնով պիտի ծախուի Բիէդրանէրայի մէջ :

Ժ

Օրսոյ մատաղ հասակին մէջ բաժնուած ըլլալով հօրմէն , չէր ճանչցած զանիկայ : Տասնըհինգ տարուան էր Բիէդրանէրայէն Բիզա գացած միջոցն ուսման դրուելու համար . հոնկից ալ զինուորական դպրոց անցեր էր , այն միջոցին որ Կիլիֆուլլայի կայսերական դրոշակէն Եւրոպիոյ մէջ կը քայլընէր : Ցամաք երկրի վրայ մէկ քանի անգամ տեսեր էր զանիկայ , և միայն 1815 տարւոյն այն վաշտին մէջ գտնուեցաւ . որուն կը հրամայէր իր հայրը : Բայց հազարապետը զինուորական բարեկարգութեան սաստիկ պահանջող ըլլալով , իր որդւոյն հետ ալ անանկ կը վարուէր՝ ինչպէս ուրիշ երիտասարդ տեղակալ սպայից հետ , այսինքն մեծ խստութեամբ : Ասանկով երկու տեսակ գաղափար առեր էր Օրսոյ հօրը վրայ . մէյ մը միտքը կը բերէր զանիկայ Բիէդրանէրայի մէջ , որ սուրն իր ձեռքը կու տար , և որսէն դարձած միջոցը թող կու տար որ պարպէր իր հրացանը . նոյնպէս կը յիշատակէր անոր առաջին անգամ իրենց հետ սեղան նստեցընելը զինքը երբոր դեռ պզտի տղայ էր : Մէյ մ'ալ միտքը կու գար տէլլա Ռէպպիա հապարապետն , որ զինքը բանտ կը փակէր ու և իցէ երիտասարդական պակսութեան մը համար , և տէլլա Ռէպպիա անունը միայն կու տար իրեն : — Տեղակալդ տէլլա Ռէպպիա , պատերազմի տեղւոյդ վրայ չես . իրեք օր բանտ քեզի : — Զինուորներդ պահանջողաց զնդէն շատ հեռացեր են . հինգ օր բանտ : — Ընտանեկան գլխարկ դրեր ես գլուխդ՝ կէսօրուրէն հինգ վայրկեան վերջը . ութ օր բանտ : Մէկ անգամ մը միայն , Շատ աղէկ , Օրսոյ , գոհ եմ՝ զուրցեր էր , բայց նայէ որ խոհեմ

ըլլաս : Բայց Բիէդրանէրա ստացած ըզգացմունքն այս վերջին յիշատակները բոլորովին Օրսոյին մաքէն կը ջնջէին . իր տղայութեան տեղեաց և իր սիրելի մօրը դործածած կահկարասեաց տեսութիւնը՝ քաղցր ու միանգամայն սրտաճմիկ զգացմունքներով կը յուզէին իր սիրտը . ասոնցմէ զատ , այն փոթորկալից ապագայն որ կը գուշակէր իր անձին համար , այն յառաջատես՝ բայց տարտամ անհանգստութիւնն որ քրոջը կերպը կու տար իրեն , միանգամայն այն վախն ալ թէ չըլլայ որ Այալլիոյի բարեկամքն այցելութեան եկած միջոցին՝ գոհ չըլլան իր տանը վրայ , այս ամէն մտածութիւնները կը տալնապէին զինքըն ու վհատութիւն կը բերէին վրան :

Ընթրիքի միջոց սկսած ընկուզէ մեծ բազմոցի մը վրայ նստաւ , ուր կը նրստէր հայրն ընտանեկան սեղանի միջոց . և ժպտելն եկաւ երբ տեսաւ զԱղաւնի որ կը պատկառէր իրեն հետ սեղան նստելու : Բայց ախորժեցաւ որ քոյրն կերակրոյ միջոց չխօսեցաւ հետն և մէկէն առանձնացաւ . վասն զի սիրտը շատ երած ըլլալուն՝ կը վախէր որ տեղիք կու տար անոր պատճառաբանութիւններուն : Գլուխը ձեռքին կոթընցուցած՝ երկայն ատեն անշարժ կեցաւ , և վերջի տանուհինգ օրուան անցուցած կենաց տեսարանները մաքէն կ'անցընէր : Սարսափով մը կը մտածէր որ ամէնքը կը սպտուէին տեսնալ թէ ինչ կերպ պիտի բռնէր Պարրիշինիներուն հետ , և թէ փառ մարդ պիտի սեպուէր՝ եթէ վրէժխնդրութիւն չընէր : Բայց ուսկից վրէժ պիտի առնեմ՝ կ'ըսէր ինքն իրեն : Չէր կրնար Պարրիշինիներուն վրայ ձգել յանցանքը . իրօք իր ազգատոհմին թշնամիներն էին , բայց իրեն կ'երևար որ Գորսիգացւոյ յատուկ բարոսական նախապաշարմունք մըն էր զանոնք մարդասպան սեպելը : Երբեմն նէվիլ օրիորդին տուած գոհարին վրայ կը նայէր և ցած ձայնով կը կրկնէր . « Կեանքը պատերազմ մըն է » . բայց վերջապէս հաստատութեամբ մը ինքն իր անձին ըսաւ . « Պիտի յաղթեմ այս

պատերազմին» : Այս աղէկ մտածութեամբ զօրացած՝ ուղբի վրայ ելաւ, և կանթեղն առած դէպ իրսնենեակը պիտի երթար, մէյ մ'ալ դուռը զարնուեցաւ : Ժամանակն այցելութեան ատեն չէր : Աղանի մէկէն երեցաւ աղախնոյն հետ . — Բան չկայ, ըսաւ դէպ 'ի դուռն երթալով : Սակայն բանալէն առաջ հարցուց թէ ո՞վ էր զարնողը : Անոյ ձայն մը պատասխան տուաւ՝ թէ Ես եմ : Մէկէն փայտեայ ձողն որ դրան լայնութեան վրայ ձգուած էր ամրութեան համար՝ վերցուեցաւ, և Աղանի սեղանատուն մտաւ տասնամեայ աղջրկան մը հետ, որ բոկոտն էր, պատառատուն զգեստներ հագած, գլուխը խեղճ թաշկինակով մը ծածկած, և մազերուն ծայրերը կ'երևային՝ ագռաւի թևերուն պէս սև : Նիհար էր այդ աղջիկը, գունաթափ, և մորթն արևէն էրած . բայց աչքին մէջ արթնութիւն կը փայլէր : Զօրոյ տեսնալով՝ վախով մը կանկ առաւ և գեղացւոյ քաղաքավարութեամբ ծռեցաւ . ետքը Աղանիի հետ ականջէն խօսեցաւ և նոր սպաննուած փասիան մը տուաւ անոր :

— Իմ կողմանէս չնորհակալ եղիր, Քիլի, հօրեղբորդ, ըսաւ Աղանի : Ի՞նչ պէս է, աղէկ է ինքը :

— Շատ աղէկ է, և պատրաստ է ծառայելու քեզի : Աւելի կանուխ չկրցայ գալ, որովհետեւ շատ ուշացաւ . իրեք ժամ մաքիին մէջ սպասեցի իրեն :

— Չես ընթրած :

— Չէ, ժամանակ չունեցայ :

— Հիմա քեզի կու տանք : Հօրեղբայրդ հացի կարօտութիւն ունի :

— Քիչ մը . բայց անկէ աւելի վառօդի պէտք ունի :

— Ես քեզի մէկ հաց մը կու տամ իրեն համար՝ և վառօդ ալ, բայց ըսէ իրեն որ խնայութեամբ գործածէ այս վերջինը, որովհետեւ սուղ է :

— Աղանի, հարցուց Օրսոյ գաղղիարէն, որուն կ'ընես այս ոլորմութիւնը :

— Հոստեղացի աղքատ աւազակի մը, պատասխանեց Աղանի նոյն լեզուով . այս պզտիկն իր եղբոր աղջիկն է :

— Կարծեմ ոլորմութիւնդ լաւագոյն տեղ պէտք էիր տալ : Ինչո՞ւ համար վառօդ կը դրկես անզգամ մարդու մը՝ որ անով անօրէնութիւններ պիտի ընէ : Թէ որ այս աստիճանի կարեկցութիւն չըլլար հոս աւազակներուն՝ վրայ, չատոնց 'ի վեր անոնք աներևութացած կ'ըլլային Գորսիգայէ :

— Մեր երկրին ամենէն դէշ մարդիկները՝ մաքիներուն մէջ պահուրտողները չեն :

— Հաց տուր, անոր խօսք չունիմ, բայց բնաւ չեմ ուզեր որ վառօդ արուի :

— Եղբայր իմ, պատասխանեց Աղանի ծանր կերպով, դու ես տան տէրը, և ամէն բան քուկդ է . բայց առաջուցմէ կ'իմացընեմ քեզի՝ որ ես մէհնարու կու տամ այս աղջրկան որ երթայ ծախէ, թէ որ չկարենամ վառօդ տալ աւազակի մը : Թէ որ վառօդ չունենայ, ինչպէս պիտի կռուի գիւղային պահպանութեան զինուորաց հետ :

Այն միջոցին պզտի աղջիկը հացի կը տորն անյազ աչքով կը լափէր, և փոփոխակի ուշադրութեամբ Օրսոյի և Աղանիի երեսը կը նայէր, ուզելով իմանալ ըսածնին :

— Ի՞նչ է նայինք այս մարդուն աւազակ կոչուելուն պատճառը, հարցուց Օրսոյ : Ի՞նչ անօրէնութիւն ըրեր է որ գացեր մաքիին մէջ պահուրտեր է :

— Պրանտօլաչիոյ անօրէնութիւն ըրած չէ, ըսաւ Աղանի : Զօրհաննէս Օրփցոյ սպաննած է, որ իր հօրը ըսպաննողն եղած էր՝ այն միջոցին որ ինքը բանակին մէջն էր :

Օրսոյ գլուխը դարձուց, կանթեղն առաւ, և առանց պատասխանելու՝ սենեակն առանձնացաւ : Այն ատեն Աղանի վառօդ և պաշար տուաւ պզտիկին, և ինչուան դուռը տարաւ զինքը, ուր ըսաւ . « Ըսէ հօրեղբորդ որ ամէն բանէ աւելի՝ աղէկ հսկէ Օրսոյի վրայ » :

Հետեւեալը գալ թերթով :

1 Աւազակ ըսածնիս՝ Գորսիգացւոյ առամայր աստիկ դէշ նշանակութիւն չունի :